

Helseundersøkelsen i bydeler og regioner i Oslo (HUBRO) Ungdomsdelen (UNGHUBRO)

Mål, materiale og metode

Av Anne Johanne Søgaard og Tove Eie, Nasjonalt folkehelseinstitutt

Bakgrunn

Statens helseundersøkelser (SHUS) har gjennom mange år gjennomført systematiske helseundersøkelser blant voksne i alle landets fylker med unntak av Oslo. Disse dataene har vært til hjelp for fylkeskommuner og kommuner i deres helseplanlegging.

I Oslo har man inntil år 2000 bare brukt data på aggregat nivå for å beskrive helsetilstanden. Rapporten "Oslohelsa" (1) var en slik oversikt, som bl.a. dokumenterte store kontraster innen Oslo for en rekke sykdommer og helsetilstander blant voksne.

For å få helsedata på individnivå ble Helseundersøkelsen i Oslo (HUBRO) gjennomført i 2000-2001 (2). Fordi man manglet kunnskap om barn og unges helse, ble også 15-16 åringer invitert. Denne del-undersøkelsen ble kalt UNGHUBRO.

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) hadde riktignok gjennomført en av 11 425 ungdommer i alderen 14-17 år i Oslo i 1996 (3). Disse dataene var imidlertid ikke personidentifiserbare og fokus var mer på levekår enn på helse. Derfor ønsket helsemyndighetene å innhente mer informasjon som bl a kunne bidra til å forbedre helsetjenestetilbudet for ungdom i Oslo.

Målsettingene med UNGHUBRO var dessuten å undersøke om det også blant ungdom i Oslo var store geografiske, etniske og sosiale forskjeller i helse og sykdom, samt forskjeller i faktorer som kan bidra til helse/sykdom senere i livet.

HUBRO ble gjennomført som et samarbeidsprosjekt mellom Oslo kommune, Universitetet i Oslo og Statens helseundersøkelser (nå Nasjonalt folkehelseinstitutt). Det er skrevet en egen Materiale og metode beskrivelse for den voksne delen av HUBRO (2), samt publisert en frafallsanalyse (4) og en vurdering av effekten av å purre (5).

Målene med helseundersøkelsen blant ungdom i Oslo (UNGHUBRO) var å:

- å finne ut hva som er viktig for ungdommens helse og trivsel
- å gi et bedre grunnlag for å planlegge helsetjenester for ungdom
- å få mer kunnskap om årsaker til sykdom og helse

Utvalg

Alle som gikk i 10. klasse i Oslo i skoleårene 1999/ 2000 og 2000/2001, ble invitert til å delta i helseundersøkelsen. Totalt utgjorde dette 8435 personer, men noen av disse ble aldri nådd med invitasjonen. Noen av elevene hadde flyttet i tidsrommet fra vi fikk elevopplysninger til undersøkelsen fant sted. Andre elever av utenlandsk opprinnelse sto på klasselistene, men var likevel ikke elever på det tidspunktet undersøkelsen fant sted, mest sannsynlig grunnet lengre opphold i fødelandet uten at skolen var informert. For mer informasjon når det gjelder antall inviterte, spesialskoler som ikke/delvis deltok, diskusjon av deltakerantall osv vises til eget notat (6). Totalt ble 8316 elever nådd med en invitasjon. Antall inviterte gutter og jenter fordelt på de 2 årskullene går frem av tabell 1.

Spørreskjemaer

Spørreskjemaene ble utarbeidet av en gruppe med representanter fra bl.a. Folkehelse, Universitetet i Oslo, Norges Idrettshøgskole og Oslo kommune, i tillegg til SHUS. Det ble vektlagt at spørsmålene var validert og gjerne brukt i andre ungdomsundersøkelser tidligere. Det ble utarbeidet to 4 siders spørreskjemaer (skjema U og skjema U/T). Alle spørsmålene på U/T skjemaet var foreslått og betalt av tilknyttede forskere med egne prosjekter. En oversikt over tilleggsprosjektene, spørreskjemaene, invitasjonsbrev mm er lagt ut på HUBRO's hjemmeside (7).

Spørreskjemaene inneholdt spørsmål om helse, fysisk aktivitet, røyking, rusmidler, bruk av medisiner, seksuell adferd og prevensjon, mat og drikke, oppvekst og tilhørighet, utdanning og framtidsplaner. Det ble også fokusert på sterke og svake sider, bekymringer, skolesituasjonen, kultur og kontakt, forhold til familie og venner, sorg og krigsopplevelser (7, 8).

Godkjenning

Undersøkelsen ble forelagt Den regionale komité for medisinsk forskningsetikk og godkjent av Datatilsynet.

Det er gitt tilleggskonsesjon for koblingen av data mellom UNGHUBRO og SSB når det gjelder foreldrenes utdanning og inntekt.

Datatilsynet godtok at elevene selv skrev under på samtykkeerklæringen under forutsetning av at de var fylt 15 år på undersøkelsesdagen, og at foreldre/foresatte var informert om undersøkelsen. I de tilfellene dette ikke var tilfelle, ble foreldre tilskrevet og bedt om å godkjenne et eget samtykke.

Myndigheten til å gi tillatelser til å gjennomføre undersøkelser i skolene er i Oslo delegert til driftsstyrene ved den enkelte skole. Skoledirektøren i Oslo sendte, på oppfordring fra SHUS, et brev til alle skolene. Skoleadministrasjonen og byrådsavdelingen i Oslo kommune understreket i brevet viktigheten av undersøkelsen og vektla at det var ønskelig at alle skoler med elever i 10. klasse deltok. SHUS kontaktet deretter alle skolene og fikk oppnevnt en kontaktperson for prosjektet ved hver skole.

Det ble også utpekt en kontaktperson fra skoleadministrasjonen og en fra SHUS.

Planlegging og informasjon

Til forskjell fra den voksne delen av HUBRO som også omfattet innsamling av biologisk materiale, var ungdomsundersøkelsen en ren spørreskjemaundersøkelse gjennomført på alle offentlige og private ungdomsskoler i Oslo.

Pilotundersøkelse

Det ble gjennomført en pilotundersøkelse i to 10. klasser med 64 elever i en kommune i et annet fylke enn Oslo. Pilotundersøkelsen ble gjennomført etter den malen som var planlagt for spørreundersøkelsen i Oslo kommune. Undersøkelsen viste at noen av spørsmålene måtte defineres bedre, og at presiseringer var nødvendige (8).

Kontakter med ulike organer/institusjoner

Før undersøkelsen startet ble det sendt brev til alle helsestasjonene i bydelene og det ble avholdt informasjonsmøter med skolehelsetjenesten. På disse møtene ble det informert om opplegg og gjennomføring, og flere av forskerne informerte om sine tilleggsundersøkelser.

Det ble opprettet kontakt med Røde Kors, og informasjon om muligheten til å kontakte Barn- og unges kontakttelefon ble trykket på informasjonsbrosjyren som ble sendt hjem til alle elevene.

Kontakt med skolene

I forkant av ungdomsundersøkelsen var det en utstrakt kontakt med alle skolene i kommunen. Det var fortrinnsvis undervisningsinspektør med ansvar for 10. klasse eller sosiallærer ved skolen, som fungerte som kontaktperson. Ved første kontakt ble skolen bedt om å informere om antall klasser, om undersøkelsen kunne foretas samlet eller separat for hver klasse, om oversendelse av klasselister, om språkproblemer/behov for tolking mm, om mulighet for hjelp fra morsmållærer, lese-/skrivevansker blant elevene, spesielle problemer vi burde være informert om, reiserute, kontaktdatoer og forslag til dato for gjennomføringene av spørreundersøkelsen. Avtalt dato ble bekreftet skriftlig.

Skolens kontaktperson var den som fikk ansvar for å levere ut informasjonen som ble sendt til skole/elev. En av oppgavene var å sørge for at elevene var tilstede i klasserommet på undersøkelsestidspunktet. En lærer skulle også være til stede i klassen under utfyllingen av skjemaene, men hadde ingen oppgaver i forbindelse med undersøkelsen.

Informasjon til foreldre/foresatte

Foreldre/foresatte fikk tilsendt en egen informasjonsbrosjyre om ungdomsundersøkelsen per post. Der ble det informert om hvorfor og hvordan undersøkelsen skulle gjennomføres, om hvilke tema det skulle spørres om, frivillighet til å delta, samt hvordan resultatene skulle brukes.

Gjennomføring i skolen

Oslo er den norske kommunen med størst tetthet av fremmedspråklige elever, og en del elever har problemer med å forstå alle norske ord. Alle elever i 10. klasse skal imidlertid etter planen følge ordinær undervisning. Det ble bestemt at skjemaene skulle oversettes til engelsk og brukes som et hjelpemiddel. Svarene skulle fylles ut i den norske utgaven. Enkelte elever med skrive-/lesevansker fikk ekstra hjelp uten at hjelperen (feltarbeider fra SHUS eller morsmållærer) kunne se hva eleven svarte.

Første del av UNGHUBRO ble gjennomført i perioden 22.03 - 21.06 i 2000 og i perioden 08.02 - 19.02 i 2001. For elever i 10. klasse er dette den mest travle tiden på året, med avsluttende eksamener for elevene i ungdomsskolene. Grunnen til at spørreundersøkelsene ble gjennomført i vårsemesteret var elevenes alder. Elever som for eksempel deltok i skoleåret 1999/2000 skulle i teorien være fylt 15 år innen 31.12.1999. Det var derfor størst sjans for at flest mulig selv kunne skrive under på eget samtykke ved fylte 15 år i vårsemesteret.

Totalt ble det ansatt 8 studenter for å gjennomføre og veilede i klassene, 4 i 2000 og 4 i 2001. Studentene fikk opplæring før de reise ut til skolene, spesielt med tanke på likebehandling og enhetlig opptreden (jfr. Protokoll del B (8)). Det ble bl.a utarbeidet en egen liste med ord/begrep som elever spurte om betydningen av – med ”standardforklaring”. Slik fikk alle

elver som spurte, de samme svarene uansett hvilken skoletilhørighet de hadde eller hvilken prosjektassistent som var tilstede.

I forkant av undersøkelsen i klassene ble det gitt veiledning til elevene etter fastsatte prosedyrer. Det ble orientert om bakgrunnen for undersøkelsen, viktigheten av den og hvordan svarene skulle brukes. Det var spesielt viktig å få informert om anonymitet og at personidentifisering ikke ville være mulig for forskerne. Det ble avsatt to sammenhengende skoletimer til undersøkelsen.

Det var avtalt med skoleetaten at de elever som ikke ønsket å delta i spørreundersøkelsen gjorde vanlig skolearbeid i den tiden undersøkelsen fant sted.

Purring

På skoler der elever ikke var til stede på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført, ble det lagt igjen skjema, samtykkeerklæring og to frankerte konvolutter - en til svarskjemaene og en separat til samtykket. På den måten var det ikke mulig å koble besvarelsen mot person. Det var utarbeidet en egen veiledning til lærer som da sto for gjennomføringen.

De personene som ikke besvarte spørreskjemaene i løpet av skoleåret, ble i ettertid tilskrevet hjem med oppfordring om å besvare nye tilsendte skjemaer, underskrive samtykkeerklæringen og returnere dette i vedlagte svarkonvolutter.

Etterarbeid

Samtykkeerklæringene ble registrert separat. Det ble utarbeidet egne kodelister for skader, prevensjon, P-piller, sorg og "annen fysisk aktivitet". Fødeland ble registrert etter SSB standard, yrkesklassifisering er basert på ISCO-88. Det ble laget en database for registrering av medikamenter, basert på felleskatalogens ATC koder, basert på WONCA standard og ICPC koder. Skjemaene ble punchet manuelt.

Det ble gjennomført en dobbelpunching av til sammen 200 skjema, fordelt på U og U/T skjema, ved et tilfeldig utvalg. I forhold til det totale antall inntastede variabelverdier (366 variabler og 197 skjema) lå feilandelen på 0,1 - 0,3% (9).

Etter at datafilen fra UNGHUBRO var ferdig, ble de koblet sammen med informasjon fra Statistisk sentralbyrå om foreldres høyeste gjennomførte utdanning (BHU) og foreldres samlede inntekt og utlignet skatt fra FD-trygd, på tidspunktet svar ble avgitt fra respondenten. All personidentifisering ble fjernet på forskningsfilen.

Deltakere

I år 2000 deltok 62 skoler, mens 60 skoler deltok i 2001. En oversikt over skoler som deltok/ikke deltok – og hvorfor noen få ikke deltok, er beskrevet i et eget notat (6).

Av de 8316 elevene som ble nådd med invitasjon, besvarte 7343 (88,3%) minst ett spørsmål på ett av spørreskjemaene. En oversikt over deltakerantall og prosent for gutter og jenter fordelt på de 2 årskullene fremgår av tabell 1.

Informasjon i etterkant

I etterkant av undersøkelsen ble det utarbeidet en Helseprofil for barn og unge i Oslo på oppdrag av Oslo kommune (10). Videre ble det i 2002 laget en egen brosjyre: "*Hvordan har*

du det?”, med noen resultater fra UNGHUBRO (11). Denne ble distribuert til de årskull som deltok i undersøkelsen, samt til elevene som da gikk i 10 klasse og til skoler og helsestasjoner i bydelene.

Referanser

1. Rognerud M, Stensvold I. Oslohelse. Utredning om helse, miljø og sosial ulikhet i bydelene 1998. Oslo: Oslo kommune, Ullevål Universitetssykehus, 1998.
2. Sjøgaard AJ, Selmer R. The Oslo Health Study. Objectives, material and methods. Oslo: Norwegian Institute of Public Health, 2004. <http://www.fhi.no/prosjektweb/hubro>
3. Bakken A. Ungdomstid i storbyen. Rapport 7/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA), 1998. <http://www.isaf.no/~aba.nova/littuio96artikler.htm>
4. Sjøgaard AJ, Selmer R, Bjertness E, Thelle D. The Oslo Health Study. The impact of self-selection in a large, population-based survey. Int J Equity Health 2004; 3:3. Online: <http://www.equityhealthj.com/content/3/1/3>.
5. Selmer R, Sjøgaard AJ, Bjertness E, Thelle D. The Oslo Health Study. Reminding the non-responders – effects on prevalence estimates. Nor J Epidemiol 2003;13:89-94.
6. Haugstvedt Y. Materiale og metode, UNGHUBRO kohorten. Rapport. Oslo: Statens helseundersøkelser 2002.
7. Helseundersøkelsen i Oslo. Nasjonalt folkehelseinstitutt. <http://www.fhi.no/tema/helseundersokelse/oslo/index.html>
8. Helseundersøkelsen i Oslo. Protokoll B – Ungdom. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt, 2004.
9. Sagatun Å. Fysisk aktivitet og psykososial helse, en tverrsnittsstudie blant 15-16 åringer i Oslo. Hovedoppgave. Oslo: Norges Idrettshøgskole 2003.
10. Grøtvedt L, Gimmetad A. Helseprofil for Oslo – Barn og unge. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt, Oslo kommune, program for storbyrettet forskning, juli 2002. <http://www.fhi.no/tema/helseundersokelse/oslo/>
11. ”Hvordan har du det”. Folder med noen resultater fra ungdomsdelen av HUBRO. <http://www.fhi.no/dav/2828A9BD4CAA447980D402C0E5025B55.pdf>

Tabell 1.

UNGHUBRO	Antall inviterte				Antall deltakere				Deltaker %			
	Jenter	Gutter	Ukjent*	Alle	Jenter	Gutter	Ukjent*	Alle	Jenter	Gutter	Ukjent*	Alle
2000	2052	2030	11	4093	1828	1689	9	3526	89,1	83,2	81,8	86,1
2001	2027	2163	27	4217	1867	1923	21	3811	92,1	88,9	77,8	90,4
Ukjent *			6	6			6	6			100,0	100,0
Total	4079	4193	44	8316	3695	3612	36	7343	90,6	86,1	81,8	88,3

* Ved en feil fikk noen ikke registrert kjønn og deltakerår